



## **Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online**

**Danskernes Historie Online** er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

### **Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor**

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

### **Ophavsret**

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

### **Links**

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydske

# MÅNEDSSKRIFT



Udgivet af Historisk Sæmfund for Sønderjylland  
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD: M. O. Ræder: *Kampen om Als 1658 og admiral Peder Bredal.*  
H. C. Davidsen: *Grevskabet Schackeborgs østersfiskeri.*  
Erik Aarestrup: *Små strejf i Tyrstrup sogns skolehistorie.*  
J. Raben: *Law Hans va te frokost i Synneborre.*

Sønderjydske månedsskrifts ekspedition: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder  
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev.  
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

NR. 1

1. JANUAR 1955

31. ÅRG.

**Graasten  
Andelsslagteri**

**Lolland-Falsters  
Folketidende**  
Stiftets største Blad  
Nykøbing F.

*A. Nielsen & Co. A/S.*  
*Nykøbing Falster*

**MORSØ STØBEGODS**  
AKTIESELSKABET  
**N. A. Christensen & Co.**  
Kongelig Hofleverandør  
NYKØBING MORS

**Bogtryk . Bogbind**  
**Th. Laursens Bogtrykkeri**  
Jernbanegade 8 . Tønder . Telefon 21550

*Stot vore annoncører*

**Paasch & Larsen, Petersen**

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 — 807 — 808

**Vestkysten**

*Syd- og Vestjyllands største Dagblad*

**A-S FAXE KALKBRUD**  
Frederiksholms Kanal 16      Telefon Central 9123  
**JORDBRUGSKALK**  
97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som den leveres  
ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

**HORSENS HAVN**

- ◆ *Mange moderne Stykgodskraner.*
- ◆ *7,00 m Vanddybde.*
- ◆ *Havnen kan besejles Dag og Nat.*
- ◆ *Store Arealer ved Kaj og Jernbanespo-  
ledige til Udleje.*

**Pindstrup Mosebrug**  
SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK  
Telefon Pindstrup 13 og 18

TEGN

ABONNEMENT

PÅ

**SØNDERJYDSK MÅNEDSSKRIFT**

# Kampen om Als 1658 og admiral Peder Bredal

*Af M. O. Ræder*

Da kong Karl X Gustav i 1658 havde erobret Danmark på København nær, syntes landet at være viet til undergang. Det var de københavnske borgere, i forening med kong Frederik III's stædige beslutsomhed, der reddede byen, der iøvrigt fik en hårdt tiltrængt hjælp af en hollandsk flåde.

Senere dukkede også anden hjælp op. Det var Karl Gustavs gamle fjender, brandenborgere, polakker samt kejserlige tropper, der fandt øjeblikket belejligt til at lægge deres lod i vægtskålen i kampen mod svenskerne.

Det første mål, den allierede hærstyrke under kurfyrst Friederich Wilhelm af Brandenburg — den »store« kurfyrste — havde sat sig, var erobringen af Als, som svenskerne havde besat i september 1657.

Det kunne synes mærkeligt, at svenskerne havde anbragt en ret stor hærstyrke på denne ø, der jo ikke ligger ved de militære hovedveje.

Det var dog gode grunde, strategiske såvel som taktiske, der havde givet anledning til besættelsen, samme grunde som, med andre magter som modstandere, gjorde sig gældende i de slesvigske krige. Muligheden for fra Als at falde en syd fra fremrykkende fjende i flanken. Den svenske besættelse var derfor kun en rent forebyggende foranstaltning. Dertil kom, at Dybbøl Banke, efter datidens forhold, var en fortræffelig naturlig forsvarsstilling, hvis man fandt det betimeligt at dække Als derfra.

I slutningen af 1658 havde svenskerne på Als tre rytteriregimenter og et regiment fodfolk under general Ruthger Ascheberg, der i 1656 havde udmærket sig i den polske krig. Om fornødent kunne hans hærstyrke hurtigt forstærkes af de svenske tropper, der stod på Fyn, støde frem mod vest og falde en fjende i ryggen, hvis denne rykkede frem mod nord.

Kurfyrsten gik med sin broget sammensatte hærstyrke, ca. 10.000 mand, der røvede og plyndrede den smule, svenskerne havde levnet, gennem Holsten og Sønderjylland til Sundeved, hvor han opslugt sit hovedkvarter i Dybbøl præstegård. Der udgav han sin meget omhyggeligt udarbejdede angrebsbefaling. Når artilleriet og ilden fra orlogsskibene havde fordrevet svenskerne fra stranden på Als, skulle 600 mand ad gangen sættes over sundet og lande på Baadsagergaardspyn-ten, lidt nord for Sønderborg.

Et af punkterne i angrebsbefalingen lød således:

»Den danske viceadmiral skal holde vågent øje med de svenske skibe, så de ikke hindrer overførslen.«

Den 14. december 1658 begyndte overgangen mellem kl. 7—8 om morgenen, på 17 fartøjer, dækket af tre danske orlogsskibe under admiral Peder Bredal.

Den første vending satte sig fast på kirkegården, hvis mur blev brugt som brystværn. Efterhånden, som de øvrige tropper fulgte efter, forskansede de sig i byens gader for at begynde belejringen af slottet den følgende dag, altså den 15. december.

Svenskerne havde delt sig i to partier, 1,200 mand besatte slottet, medens resten drog til Nørborg.

Den 15. december blev indledet med en voldsom kanonade. Efter nogen tids forløb sendte chefen for angrebsstyrken, fyrst Johan Georg af Anhalt, en parlamentær til svenskerne med anmodning til general Ascheberg om forhandling. Generalen fulgte anmodningen, og resultatet blev, at han udbad sig 30 timers våbenhvile til at overveje situationen. Imidlertid havde kurfyrsten ladet anlægge et batteri på Sundevedsiden, lige over for slottet, bestykket med svært skyts. Med den truende udsigt til at få deres tilflugtssted, slottet, skudt sønder og sammen blev situationen kritisk for svenskerne.

Den 16. december udløb våbenstilstanden, og kanonaden mod slottet begyndte påny. Fra batteriet på Sundevedsiden blev det beskudt med granater og stenkugler og for at forstærke beskydningen, blev der ført svært skyts over til Als, men forinden det blev taget i brug, viste det sig, at slottet var rømmet. Det var om natten lykkedes svenskerne uhindret at komme ombord på deres skibe, der landsatte dem i Fåborg.

Om Morgenen den 17. december tog sejrherrene slottet i besiddelse. I deres hænder faldt endvidere, efterladt af svenskerne, 24 kanoner og 1,200 heste og alt, hvad de havde af bagage.

Efter erobringen af Sønderborg drog de allierede hærstyrker mod Nørborg, hvor den svenske besætning kun gjorde ringe modstand. Den overgav sig med 8 kompagnier på nåde og unåde.

Senere gjorde svenskerne et forsøg på at generobre Als. Det lykkedes dem at indtage Nørborg, men et forsøg på at tage Sønderborg blev afslået med stort tab for dem.

Lige indtil fredsslutningen i 1660 holdt de allierede Als besat. De henvendte sig tre år, den svenske besættelse havde været, mindes endnu derved, at det svenske navn er knyttet til nogle af egnens lokaliteter. Brovold, nær Augustenborg, hed i den tyske tid »Schwedenschanze«, en del grave i Nørreskoven hedder »Svenskegravene« og Smølvold, nær Broager, har også fået det svenske navn knyttet til sig. Det er ikke i overensstemmelse med virkeligheden. Brovold og Smølvold er begge oldtidsforsvarsværker, og gravene i Nørreskoven er tuegrave fra bronzealderen.

Når det uden større vanskelighed lykkedes at føre tropperne over Als sund, må det ikke glemmes, at en væsentlig grund hertil var, at overgangen var dækket af en dansk flådeafdeling under admiral Peder Bredal.

Nærmere enkeltheder vedrørende de danske orlogsskibes deltagelse i kampen foreligger ikke, men det fremgår af forholdene, at den må have været særdeles aktiv.

Det borger iøvrigt admiral Bredals navn for.

### *Admiral Peder Jensen Bredal*

Det var forhen ikke ualmindeligt, at ganske jævne matroser ved dygtighed, energi og tapperhed svang sig op til flådens højeste kommandoposter, der ellers for det meste var forbeholdt adelen. I så henseende er Tordenskjolds navn bedst kendt, mindre kendt, i hvert fald i videre kredse, er Peder Bredals.

To gange har Bredal indskrevet sit navn i historien, det skete begge i samme år, i 1658, i svenskekrigen.

Når Peder Jensen Bredal fra Ditmarsken er født, vides ikke. Navnet tyder imidlertid på, at han ikke er af ditmarskerslægt.

Han begyndte sin løbebane i flåden som simpel matros. I 1640 var han kajtajn med 200 rdl. i årlig lønning. I 1645 er han nævnt som en af Christian IV's skibsofficerer. Efter i nogle år at have været ude af marinen blev han i 1653 atter antaget til tjeneste som kaptajn, nu med en lønning af 300 rdl. I 1657 var han ansat på Holmen, kæmpede 12.—14. september samme år i søkampene ved Møn og Falsterbo. I oktober 1658 havde han, som chef for orlogsskibet »Tre Løver«, en kommando under rigsadmiral Henrik Bielke, da den danske flåde sejlede ud for at møde den hollandske hjælpeflåde i sundet.

Medens forholdene i svenskekrigen til lands var så uheldige som vel muligt for os, stod det til søs adskilligt bedre til. Allerede i septem-

ber 1657 havde den danske flåde fordrevet den svenske fra vore farvande og holdt den indesluttet i Wismar. På grund af isdannelse måtte den ved vinterens begyndelse vende hjem. Forinden var der dog blevet sendt en lille eskadre til Store Bælt for at hindre svenskerne i at gå fra Fyn over til Sjælland. Den bestod af orlogsskibene »Svenske Løve«, »Emanuel« og »Svenske Lammet« under kommando af kommandør Peder Bredal. Der var næppe mere end 44 kanoner på noget af skibene.

Isen tvang efterhånden Bredal til at søge ind til Nyborg, hvor han kastede anker uden fæstningens kanoner, lidet anende at disse senere nær havde bidraget til at ødelægge hans skibe, hindret som de var i deres bevægelsesfrihed, indefrosset i isen.

Uden større vanskelighed tvang Karl Gustav fæstningen Nyborg til at kapitulere. Han gik ud fra, at Bredals skibe var indbefattet i kapitulationsbetingelserne, men det var ingenlunde Bredals mening. Under beskydning fra fæstningen gav han sig til at ise rundt om skibene samtidig med, at han overøste skibssiderne med vand, der straks blev til is, så de blev så glatte, at angriberne ikke kunne kravle ombord.

Så begyndte det møjsommelige arbejde med at ise skibene ud af fjorden, dobbelt vanskeligt blev det, da det hvert øjeblik måtte afbrydes for at afslå fjendens angreb. Man var tilmed hemmet af sygdom og proviantmangel. Et svensk batteri, der var anbragt på isen, lykkedes det skibenes kanoner at gøre uskadeligt.

Efter fire døgnns hårdt arbejde var skibene nået ud til Slipshavn, hvor de var udenfor fæstningskanonernes rækkevidde. Bredal havde iøvrigt været så snedig, at han først efter mørkets frembrud lod skibene hale frem gennem det isede stykke af renden, så svenskerne om natten beskød det sted, hvor skibene havde ligget om dagen.

Svenskerne sendte derefter nogle kanoner ud ad Slipshavn til, men de blev på halvvejen siddende i sneen.

Efter en uges utrolige anstrengelser var skibene blevet bragt ud i grødisen, hvorhen svenskerne ikke kunne følge efter, men først hen i april, efter at freden var blevet sluttet i Roskilde, den 22. februar 1658, den fred, der skilte Danmark af med bl. a. Skaane, Halland og Blekinge, nåede Bredal København, hvor han og hans eskadre blev modtaget med stor begejstring. Bredal, der i en rapport til kongen havde meldt, at han »hellere ville se sine skibe gå op i røg end overgive dem til fjenden«, blev af kongen hædret derved, at han, der var kommandør, blev udnævnt til viceadmiral.

Allerede i august samme år, 1658, brød Karl Gustav freden, førte

sin hær fra Holsten til Korsør, og få dage efter stod han foran København.

Under belejringen tog Bredal på udmærket måde del i byens forsvaret. Sammen med viceadmiral Heldt forstyrrede han fjendens transporter til Amager, brændte bl. a. to fjendtlige galioter, holdt Kalvebodstrand så fri for fjenden, at han ad dette vanskelige farvand kunne føre bl. a. 19 skuder og 4 pramme med alskens forsyninger til det belejrede København.

I november s. å. blev Bredal med tre orlogsskibe og nogle mindre fortojer sendt til farvandet ved Als for at hindre en svensk eskadre i at forstyrre de brandenburgske, polske og kejserlige tropper i at trænge over Als sund. Under kampen med denne eskadre gjorde Bredal et forsøg på at entre et af de fjendtlige skibe. Han blev derved såret af en musketkugle og døde kort efter.

Det er kun ret og rimeligt, at Bredals minde først og fremmest lever og æres i Nyborg. En gade er opkaldt efter ham, og et mindesmærke er rejst for ham i den by, hvis borgere, som det blev sagt ved indvielsen, »med frygt og bæven havde fulgt Bredals kamp ude på fjorden, og havde hørt det glade budskab om, at han havde reddet sin eskadre«.

På stenens fire sider findes følgende indskrift:



Peder Jensen  
Bredal  
Nyborg Fjord  
1658

Født i Ditmarsken  
Falden ved  
Sønderborg  
December 1658

I Sten er sat et Minde  
Om ærlig dansk Bedrift  
At aldrig skal forsvinde  
Af Sagaen dens Skrift

Rejst af Dansk Turistforenings  
Nyborg Afdeling  
1900

Ved Als Sund, på Baadsagergaardpynten, nær det sted, hvor Bredal fik sit banesår, vil der blive rejst Bredal et mindesmærke. Under



gengivelse af en kanon og et anker korslagt vil der komme til at stå følgende:

Ombord  
paa sit Skib faldt  
Admiral Peder Bredal  
den 14. Decbr. 1658  
da Als i Svenskekrigen  
blev befriet.

---

## Grevskabet Schackenborgs østersfiskeri

*Af H. C. Davidsen.*

Allerede før grevskabet Schackenborgs oprettelse havde feltherre Hans Schack erhvervet sig ret til østersfangst i Vesterhavet; thi i jordbogen for Møgeltønderhus af 1662 hedder det: »Von der Frau Stefensche in Hamburg für der Austernfang 250 Rth.« og i 1674 bortlejer Kong Christian V østersfangsten mellem Rømø og Manø til feltherren på ubestemt tid med en årlig afgift af 50 rdl.

I det kgl. erektionspatent af 23. 6. 1676, angående grevskabet Schackenborgs oprettelse, hedder det fremdeles, at besidderen af grevskabet har ret til »østersfang for hans egen grund og såvidt hans egne forstrande sig strækker«. På dette tidspunkt havde grevskabet således ret til østersfiskeri på fastlandets forstrand, såvidt som godset strakte sig, samt ved øerne Amrum, Vesterland-Før, List på Sild og den sydlige halvdel af Rømø.

Øerne og den med disse forbundne østersfangst betegnes i gamle papirer som »grevskabets smukkeste klenodie«. Grevskabet blev i 1683 desværre nødsaget til, på grund af skatterestancer at afstå »det smukke klenodie« til kongen, men kongen bestemte (iflg. kgl. resolution af 3. 1. 1683) at grev Otto D. Schack og hans søn i deres livstid skulle have en årlig pension på 1000 rdl. og at han og hans søn skulle nyde og bruge østersfangst ved øerne i deres livstid. (Grev Otto D. Schack døde 1. 7. 1683, sønnen grev Hans Schack døde 22. 9. 1719).

Østersfiskeriet blev da udnyttet ved bortforpagtning. Iflg. jordbogen af 1683 bragte forpagtningen en årlig indtægt på 900 rdl. og iflg. jord-

bogen af 1696 blev østersfiskeriet bortforpagtet til fru dr. Fabrici i Hamborg fra 1695 til 1715 mod en en årlig afgift af 1333 rdl. samt årlig 20 td. østers til herskabet. Desuden betalte hun årlig 50 rdl. for østersfiskeriet på Nordstedet (Norderstelle) ved Rømø.

Den 15. 2. 1714 bortforpagter grev Hans Schack østersfiskeriet til Joh. M. Winkler i Hamborg fra 1. 5. 1714 til 1. 5. 1724 (dog for de kongelige bankers vedkommende ikke ud over grevens død — 1719) og betegnes østersfiskeriet således:

1. »Die seiner Hochgräfl. Excellenz ad dies vitæ von Königl. Mayest. zu Dänemark p. p. verliehenen Austerbänke, so zum Königl. Antheil gehören, sie liegen unter Westerland—Föhrde, Amrumb, List, Röm oder was Ort sie wollen«.
2. »und Drey der Grafschaft Schackenburg zuständige Austernbanke, nämlig Reisby-Lohe, Apesand u. »bei der Hacke« und so noch mehrere ausgefunden werden sollten«.

I anledning af sidstnævnte bortforpagtning lod greven i 1714 østersbankerne undersøge og registrere af sagkyndige mænd og og der forefandtes ikke mindre end 17 østersbanker, nemlig:

- |   |   |             |
|---|---|-------------|
| <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Die alte Huncke,</li> <li>2. die neue Huncke</li> <li>3. Hulloe (Hohelohe)</li> </ol>   | } | ved List,   |
| <ol style="list-style-type: none"> <li>4. Neue Apesand oder Peel-Rebel,</li> <li>5. Alte Apesand,</li> <li>6. Unter Tagholm,</li> <li>7. Osten Mandø,</li> </ol>                | } | ved Rømø,   |
| <ol style="list-style-type: none"> <li>8. Norderstelle, mellem Rømø og Manø,</li> <li>9. Reisby-Lohe,</li> <li>10. Die Hacke (Hagen ved Ballum)</li> </ol>                      | } | ved Ballum, |
| <ol style="list-style-type: none"> <li>11. Das Gosewatter</li> <li>12. Lehnsand binnen der Rewel,</li> <li>13. Lehnsand butten der Rewel,</li> <li>14. Nybelum Ufer,</li> </ol> | } | ved Før,    |
| <ol style="list-style-type: none"> <li>15. Nord-Westen Amrum</li> <li>16. Amrum Hafen,</li> <li>17. Schmaltiefkante</li> </ol>  | } | ved Amrum.  |

Forpagtningsafgiften for de 10 år udgjorde 11000 rdl. og betaltes forud: 5000 rdl. ved kontraktens oprettelse og 6000 til Kieler omslag 1715. Desuden skulle Winkler årlig levere 20 td. østers a 800 st. til det grevelige herskab.

Ved greve Hans Schacks død (22. 9. 1719) bortfalder den i anledning af øernes afståelse bestemte årlige pension på 1000 rdl., men ifl. rentekammerets besked af 17. 10. 1719 må efterfølgeren, den unge grev Otto D. Schack, som »Soulagement« nyde reventerne af østersfangsten ved øerne indtil forpagtningskontraktens udløb, altså indtil 1724.

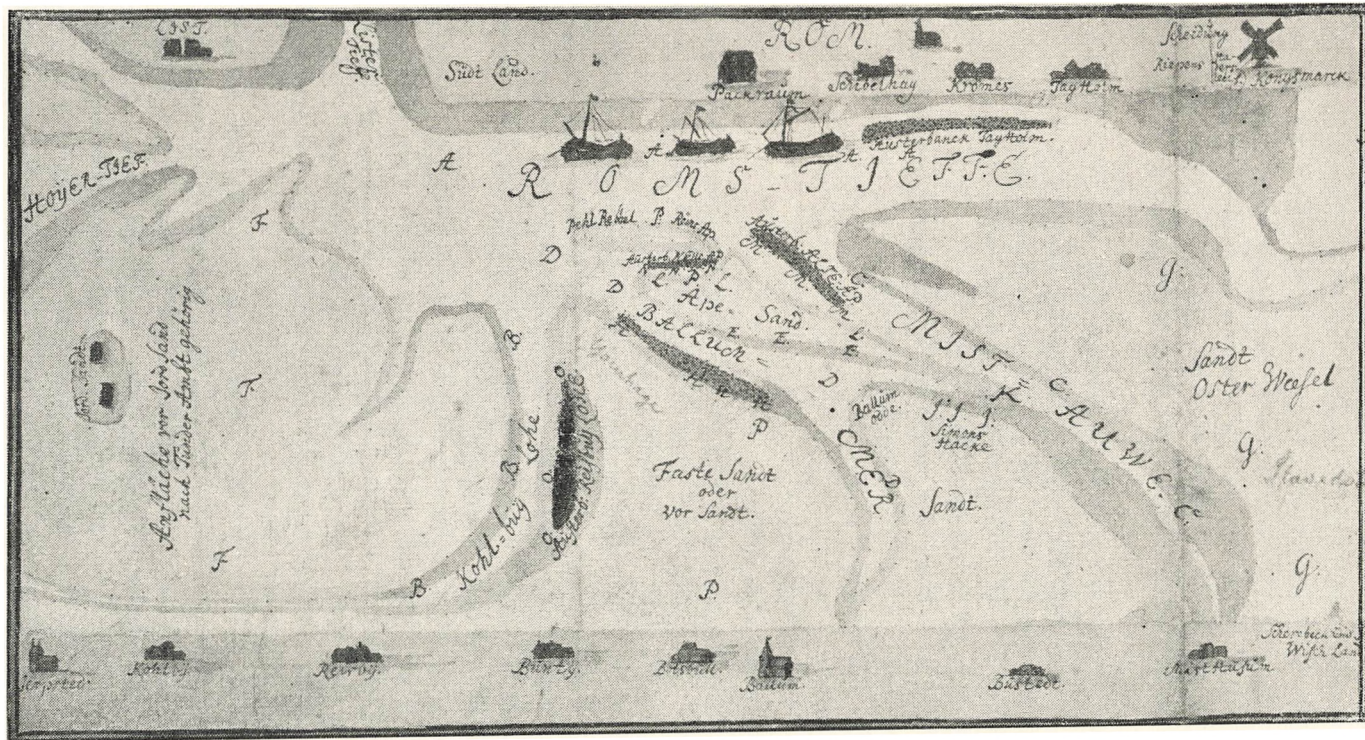
I dette år blev de egentlige schackenborgske østersbanker separerede fra de kongelige (tidligere schackenborgske). En kommission foretog i maj 1724 en besigtigelse af grevskabets banker, og i maj 1725 foretog samme kommission en synsforretning over de tilbagegivne kongelige østersbanker.

Grev Schack havde altså nu kun ret til østersfangst på grevskabets forstrand (mod fastlandet). Afgrænsningen af denne forstrand betegnes i et dokument af 26. 6. 1724, undertegnet af birkefoged Andres Terp i Ballum, således:

1. »Midten af Rømø Dyb er Skjellet mellem Rømø og Schackenborg Forstrand.
2. Mistaaen er Skjellet mellem de Haderslevske og de Schackenborgske Grunde.
3. Koldby — eller Rejsby-Lohe er Skjellet mellem de Tønderske og de Schackenborgske Grunde.

Hvad der ligger indenfor disse 3 Skjel op imod Fastlandet har altid hørt til Schackenborgs Omraade (Ballum Forstrand). Afstanden fra det Ballummer Forland til Rømø Dyb er omtrent  $\frac{3}{4}$  Mil, Afstanden fra Rømø Dyb til Rømø Forland er omtrent  $\frac{1}{4}$  Mil.«

Efter delingen af strandrettighederne i 1724 lader kongen forpagtningsforholdet med Winkler i Hamborg gå videre (dog ekskluderes grevskabets egne banker) — jfr. kongel. resolution af 28. 8. 1724. Grevskabet synes derimod ikke at have lagt særlig vægt på at udnytte østerfiskeriet på anden måde. Først i 1749 bliver enkegrevinde Schack, født Rantzau, klog på, at man fra grevskabets side ikke har varetaget sine egne interesser i tilstrækkelig grad, og den 1. juli 1750 henvender enkegrevinden sig i rentekammeret i København om bistand i en sag med enkefru Winkler i Hamborg. Af brevet fremgår det, at fru Winkler, som har fortsat den hendes mand overdragne forpagtning af det kongelige østersfiskeri, bestandig har betjent sig af de grevskabet Schackenborg reserverede østersbanker uden at erlægge en regulær afgift. I 1749 opfordrede enkegrevinden fru Winkler til at gå ind på fri levering af 24 td. østers årlig for i de mange år at have udnyttet bankerne og for fremdeles (sålænge forpagtningen af de kongelige banker varer) at udnytte disse. Fru Winkler var til at begynde med tilbøjelig til at gå ind derpå, hvilket fremgår af et kontraktudkast, men da hun i nov. 1749 lader de schackenborgske østersbanker (»Hagen« og Koldby-



Østersbankernes beliggenhed 1724

eller Rejsby-Leje) besigtige og prøveskrabe, findes der ingen østers på bankerne og hun mener derfor, ikke at kunne gå ind på enkegrevindens forlangende. Enkegrevinden hævder i brevet: »Dersom de grevelige Østersbanker vare ruinerede og udi slet Stand, kan Skylden kun være at tilegne Mad. Winkler, som havde ladet dem befiske og som — enten det var efter Kontrakt eller ej — eo ipso var forbunden, at behandle dem på husholderisk Maade, som hun behandlede de kongel. Østersbanker«.

Fra rentekammeret får enkegrevinden ikke nogen støtte, idet man betegner hele anliggendet som en privatsag. (Besked af 1. 8. 1750).

Enkegrevinden forsøger da selv at lade østersbankerne befiske og udnævner 26. 8. 1752 delefoged Henrik Detlefsen af Ballum til fiskerispektør, men om resultatet vides intet.

Fru Winkler i Hamborg anmodes samtidig om at afholde sig fra fiskeriet på grevskabet østersbanker, nemlig:

1. Koldby- eller Rejsby-Lohe,
2. ved Hagen,
3. Ny og gammel Apesand,
4. den såkaldte Røms-Ap.

den sidste anses fra grevindens side dog kun som schackenborgsk, forsåvidt den ligger i det gamle Ballummer Dyb og det bliver godtgjort, at den hører til Schackenborgs forstrand).

Fru Winkler lader opfordringen gå til rentekammeret, og dette kommer (ifl. skrivelse af 16. 9. 1752) til det resultat, at kun de under 1 og 2 nævnte banker er schackenborgske, idet der hævdes, at det ved kgl. resolution af 28. 8. 1724 er afgjort, at grevskabet ikke har adkomst til andre banker, og at alle øvrige er kongelige.

I sidste halvdel af århundredet har de schackenborgske østersbanker ikke bragt noget udbytte, da de var ruinerede af muslinger, men i 1796 opdager man, at banken i Koldby Leje igen er besat med østers. Denne omstændighed giver anledning til rivninger med forpagteren af de kongelige østersbanker og til forhandlinger med rentekammeret.

Sagen forholder sig således:

Den 28. 11. 1796 indberetter birkeskriver Poul Detlefsen i Ballum, at der ved kysten er opdaget en betydelig østersbanke, som skal være i Koldby-Lohe, og at østerforpagter Mathias Asmussen i Tønder har ladet banken befiske. Østersforpagter Asmussen, som i 1795 havde forpagtet alt fiskeri i Vesterhavet på livstid, opfordres den 9. 3. 1797 til at godtgøre det uberettigede østersfiskeri på østersbanken (det drejede sig om 20 til 30 td.) og samtidig opfordrer greven birkeskriver Detlefsen i Ballum til at befiske den opdagede østersbanke og i april 1797 begyndes dermed. (Første fangst ca. 2 td., anden fangst ca. 3 td.)

Asmussen svarer, at han har adkomst til at befiske alle, såvel de under hertugdømmet som under Ribe stift hørende østersbanker, og at han ikke er vidende om, at grevskabet har nogen ret til fiskeri. Greven henvender sig derpå til rentekammeret (26. 4. 1797) om at forbyde Asmussen fiskeriet på den pågældende banke, men rentekammeret giver ikke greven videre medhold (2. 9. 1797), da Asmussen ved sagkyndige mænds assistance har konstateret, at banken ligger syd for skellet i Koldby-Leje, altså ikke på Schackenborgs forstrand. Greven lader da østersbanken kortlægge og retter den 11. 12. 1797 en ny henvendelse til rentekammeret. Rentekammeret foreslår den 27. 2. 1798, at en kommission skal foretage en besigtigelse af banken, da Asmussen fremdeles opretholder sin påstand.

En kommission udnævnes da kort tid derefter, og den 4. juni 1798 foretager denne en besigtigelse af den omtvistede østersbanke, men på grund af ugunstige vind- og vandforhold måtte en fyldestgørende undersøgelse foretages senere, og dette skete først den 10. og 11. maj 1799. Ifølge kommissionens skøn af 22. 5. 1799 anses den omstridte banke for at være identisk med den på et kort af 1724 antydede og grevskabet tilsikrede banke i Koldby- eller Rejsby-Leje, men at 2/3 af samme nu ligger på tønderisk grund. På den måde er banken bleven fælles for Schackenborg og Tønder, og da et sådant forhold ville medføre vanskeligheder, foreslår rentekammeret under 26. juni 1799, at greven giver afkald på rettigheden til nævnte banke mod et årligt østersdeputat. Hvorvel greven mener at kunne gøre krav på fiskeri på hele banken, indlader han sig dog på forhandlinger og forlanger i juli 1799 et årligt deputat på 30 td. østers. Ifølge rentekammerets svar af 1. 11. 1800 har østerbanken kun bragt et lidet udbytte, og man foreslår da, at greven nøjes med et årligt deputat på 6 td., og resultatet bliver, at greven giver afkald på al rettighed til østersfiskeri på grevskabets forstrande mod et årligt deputat på 10 td. østers, som skal ydes greven og *alle efterfølgende besiddere af grevskabet Schackenborg.*

Ifølge den med regeringen den 6. 6. 1802 oprettede og af kongen den 15. 10. 1802 konfirmerede kontrakt skal denne ordning gælde så længe østersfiskeriet udøves af regeringen eller ved dens forpagtere (som kongeligt regale). Skulle der indtræffe en forandring i så henseende, skal grevskabets rettigheder igen blive reserverede.

Østersdeputatet er siden den tid blevet leveret fra regeringens side indtil grænseflytningen i 1920.

Den ifølge Grundlovens § 97 i 1850 stedefundne ophævelse af grevskabets forstrandsret og sammes hjemfald til staten har ikke berørt grevskabets ret til østersfangsten, men kun de egentlige strandrettig-

heder (ret til vrug og strandingsgods). I et cirkulære fra finansministeriet af 5. 2. 1850 hedder det blandt andet:

»Iøvrigt ville ovenstående bestemmelser vel ikke finde anvendelse på de enkelte tilfælde, hvor nogen har en særegen privatretlig reel adkomst til forstrandsret, navnlig gamle kongelige skøder og adkomstbreve«.

I henhold hertil har man fra grevskabets side under 27. febr. 1850 udstedt følgende erklæring:

»Imod at den af grevskabet Schackenberg hidtil udøvede forstrandsret med hensyn til strandinger og vrug, der ved det kongel. finansministeries kundgørelse af 5. 2. 1850, som ifølge grundloven hjemfalder til staten, fordres overdraget til de kongelige embedsmænds administration, overgives staten, har jeg som nuværende besidder af lehnet intet at erindre, men forsåvidt derunder kunne tænkes indbefattet nogen anden grevskabet Schackenberg med hensyn til forstranden tilkommende speciel rettighed, navnlig den det ifølge erektionspatentet hjemlede, ved forening, forsynet med kongel. allernådigst confirmation af 15. 10. 1802, nærmere bestemte ret til østersfang, da indrømmes ikke bemeldte rettigheder at tilkomme staten, hvorimod jeg under protest imod statens eventuelle påstand og under forbeholdenhed af grevskabets rettigheder i så henseende, herved forlanger, at spørgsmålet vorder undergivet afgørelse ved domstolene.

Schackenberg inspektorat i Møgeltønder, d. 27. 2. 1850

sign. *C. Feddersen*, ifl. fuldmagt fra greven.«

Fra statens side har man fundet sig tilfreds med denne erklæring og uden videre fortsat med leveringen af østersdeputatet.

Heller ikke Slesvigs afståelse til prøjsen bevirkede nogen afbrydelse med hensyn til levering af deputatet til Schackenberg. Den prøjsiske regering bortforpagtede altid fiskeriet i Vesterhavet og pålagde forpagterne den forpligtelse at levere deputatet til Schackenberg. Østersfiskeristationen har så vidt vides altid ligget på List, og ud fra denne har fiskeriet fundet sted.

Grænseflytningen i 1920 medførte en vanskelighed med hensyn til leveringen af det besidderen af grevskabet Schackenberg tilkommende østersdeputat på 10 td. (a 800 stk.), idet der måtte tilvejebringes klarhed over, hvorvidt den tyske regering var forpligtet til under de ændrede forhold fremdeles at levere deputatet fra østersfiskeriet på List (syd for grænsen) til besidderen af grevskabet Schackenberg (nord for grænsen), og der blev da ved mange brevvekslinger og forhandlinger mellem de danske og tyske myndigheder samt med lensgreve Schack

endelig i 1922 opnået den ordning, at den tyske stat i stedet for som tidligere 8000 stk. kun skulle levere 7000 stk. årligt (toldfrit, men ikke fragtfrit), mens den danske stat skulle levere de resterende 1000 stk. årligt. Herved blev det henstillet greven at søge denne deputatdel afløst ved en kontant sum en gang for alle.

Sidstnævnte afløsning blev dog først gennemført i 1929, ved hvilken landbrugsministeriet, efter at den fornødne finansielle hjemmel til afløsningen var erhvervet ved finansliv for 1929/30 til lensgreve Schack, måtte udrede:

1. En afløsningssum, stor ... ..	kr. 7500
2. Godtgørelse for ikke præsterede østersleverancer i 9 sæsoner ... ..	kr. 2700
3. Renter ialt ... ..	kr. 600
	<hr/>
	ialt kr. 10800

og ved hvilken lejlighed greven for sig og arvinger gav afkald på ethvert yderligere på den mellem den danske regering og den daværende besidder af grevskabet Schackenborg d. 6. 6. 1802 oprettede overenskomst støttet krav mod den danske stat vedrørende østersdeputatet

Også den tyske regering påhvilende del af deputatet kom efter initiativ fra den tyske regerings side til afløsning, dog først i 19<sup>76</sup>/37, og den tyske regering måtte den gang til greven udrede kr. 49700 mod, at greven gav afkald på alle ved overenskomsten af 6. 6. 1802 grundede rettigheder til østersleverancer.

Dermed mistede godset sit i indledningen omtalte »smukke klenodie«.

## Små strejf i Tyrstrup sogns skolehistorie

*Af Erik Aarestrup*

Tyrstrup sogns skolevæsen kan som en stor del af Haderslev amts skolevæsen på landet føres tilbage til den skrivelse af 20. aug. 1650, som den daværende amtmand Kay von Ahlefeldt sammen med Steph. Klotz udsendte til præsterne, og ifølge hvilken hvert sogn skulle have sin skole og »ikke bruge tyske Bøger paa danske Steder. Byer, som ikke er over ½ Mil ligge ude af Vejen, og hvor ingen farlige Veje med Aaer er hinderlige, skulle skikke deres Børn til Sogneskolemesteren.« Hvor stod betydning, skrivelsen fik, er vanskeligt at bedømme. En del er kommet i gang, men uhyre vanskeligt har det været.

Tyrstrup sogn kom også i gang, men den sydlige ende af sognet har



altid følt sig meget selvstændig, og ret hurtigt benyttede »Boyschau og Segeling« (Bøgeskov og Seggelund) sig af ventilen om  $\frac{1}{4}$  mil og fik sin egen skolemester. Så ville bønderne naturligvis ikke yde skolekorn til sognedegnen for en undervisning, som deres børn ikke fik. Degnen's beskedne indtægt talte ikke denne beskæring, hvorfor han måtte klage sin nød til myndighederne. Bønderne stod imidlertid fast både overfor sognepræsten, provsten i Haderslev, ja endog en broder til den daværende udenrigsminister, som var i Tyrstrup i andet ærinde, kunne ikke tale dem til rette.

I 1694 var striden så gennem provst Michael Stichelius i Haderslev nået til regeringen, som i en meget skarp skrivelse forbød de halsstarke bønder at holde egen skole. Så måtte de bøje sig, og da »Præsten ingen til Herrens Bord maa antage eler kopulere, før de kunne forklare Luthers Katekismus og udsige deres Troes rette Mening«, (skrivelse af 20. aug. 1650), så måtte bønderne i Bøgeskov og Seggelund lade deres børn gå de lange vej til sognedegnen.

Undervisningen foregik nogle gange om ugen i en tilbygning til kirken, vel sagtens våbenhuset. Stort bedre har tilstandene næppe været ret mange steder. 1744 og 1761 indhentede regeringen oplysninger om skolevæsenets tilstand, og efter indberetningerne i 1761, der tilfulde viste, hvor elendigt det stod til, blev der gjort et energisk fremstød, som fik så godt et resultat, at man af en oversigt fra 1765 kan se, at man da havde oprettet de fleste af de skoler, man har i dag.

Haderslev provsti var meget virksomt ved planernes gennemførelse. I marts 1769 tilskriver provsten Tyrstrup sogn, at den »slette Ting at holde Skole i Kirkernes Indgange maa ophøre, og de nødvendige Hovedskoler og Biskoler oprettes.« Forud gik et forsøg på den centralisering, der nu ca. 200 år efter finder sted, men de lange og dengang dårlige veje var en begrundelse for at oprette en skole i Bøgeskov, der dengang var tættere bebygget end nu.

Samtidig med skoleplanernes gennemførelse foregik der en opmåling og opdeling af en del af markerne i Tyrstrup, og til dette formål anvendte man den daværende degn i Tyrstrup, Hans Petersen. Han skriver selv, at grunden var, at »Bønderne ingen fremmede for deres Vidtløftighed samme Forretning wilde betroe«, og da han havde fået antaget en vikar til skolen, og denne var godkendt af præsten, gik han i gang med opmålingen for 50 Rdlr., men passede dog selv kirketjenersten. Da han var færdig med opmålingen, anklagede præsten ham for forsømmelighed, hvorfor han omgående blev afskediget. Ifølge præstens indberetninger var degnen's forsømmelighed ikke af ny dato, for han havde ikke passet sine embeder tilfredsstillende de sidste år trods formaninger, og da sognet nu skal have en ny skole, følger præsten til,

vil man også hellere have en degn, der tillige er eksamineret skolelærer. — Hvilke af de to grunde, der vejer tungest til, er ikke nemt at afgøre, men det er interessant at konstatere, at man allerede dengang kunne få den opfattelse, at en ny skole kræver en ny lærer, en opfattelse, som man undertiden møder den dag i dag. Degnen Hans Petersen kan dog næppe have været så ringe af uddannelse, for hans opmåling blev grundlag for en udskiftning og opdeling i sognet til bøndernes tilfredshed.

Hans Petersen var efter sin afsked så ringe stillet, at han ikke så anden udvej end at klage sin nød til kongen i et brev, der i stilen er typisk for sin tid.

»Stormægtigste Monarch!

Allernaadigste Arve Konge og Herre.

Den store og vidtberømte Landenes faderlige Omsorg som Deres kongelige Majestæt bærer for sine fattige Undersaatter giver mig nu højst nødtvungende Dristighed, at jeg i allerdybeste underdanighed understaar mig at fremkomme for Deres Kongelig. Majestæts høye og hellige Trone og i allerdybeste Submission forestiller, hvorledes een-deel af Sognemændene i Tyrstrup Sogn søgte Kammerherren og Amtmanden i Haderslev nest afvigte Martii ad, at jeg mod 50 Rdlr. Kongelig, deres Jorders Maaling og Markers Opdeling endeligen skulle foretage, saasom de ingen fremmede for deres Viitløftighed samme Forretning wilde betroe, da i Henseende jeg en Duelig Person til Skoletjenesten havde antaget, som af Præsten war examineret og til Skoletjenesten befunden habil, saa paatog jeg mig samme Landmaaling undtagen naar nogen Kirketjeneste forefaldt, hvorudover Præsten mig for Kirkens Conservatorene angaf, at jeg i en 3 Maaneders tiid ej self havde været i Skolen, men ved Landmaalingen, hvorfor jeg straxen uden ringeste Advarsel eller Besværgelse blev fra Degne- og Skoleembedet afsat, uanset ingen i Sognet enten over Kirkens eller Skoletjenesten noget hafde klage, som hoslagte sub. sign. udviser. (En adresse med en del underskrifter er vedlagt.)

Nu seer jeg fattige, som er skilt ved Brødet ingen Hjælp eller Raad samt ingen Middel for Øyne, men nedkaster mig i allerdybeste Underdanighed for Deres Majestæts høye Scepter og Krone med min vemodige Hjertenssuk og Bøn, at Degne- og Skoletjenesten mig igen allernaadigst og allermildigst bliver skænket allerhøyst Kongelig Majestæts allernaadigste Resolution.

Den allerhøyeste, som er alle Barmhjertighedernes Kongelige Belønere, Gud velsigne Deres Kongelige Mayestæt her i Tiden og hisset i

al Evigheds Evigheder, hvorom jeg og min fattige Hustru uafslædig sukker og beder, saalænge Gud forlener os i Liv og Aande. Og i alledybste Underdanighed beder Deres Kongelig Majestæts Min aller-naadigste Arvekonge og Herre, Allerunderdaningste og Allerringeste Tjener

*Hans Petersen.*

18. August 1769.

Denne krybende ansøgning til kongen hjalp ham nu ikke. Han blev afsat. Hans efterfølger Asmus Wagner var ganske rigtig eksamineret skolelærer, men han fik dog også sine kvaler. Den første Tyrstrup skole blev nemlig bygget på et stykke af degnens græsland, hvad der naturligvis fik ham til at klage. Han skulle så have et nyt stykke græsland til erstatning, men i en ny klage fra ham, hører vi, at bønderne har anvist ham græsland i yderkanterne af sognet, så han slet ikke kan udnytte det. Efterhånden gled forholdene dog i lave, og man vænnede sig til det nye, en selvstændig skole i Tyrstrup.

## Law Hans va te frokost i Synneborre

Hans va' te Frokost i æ Staj  
å de va nowe han ga' ha'j,  
æ Spisen va saa fin å flot,  
de hele gik saa rigte godt.

Di disket op med Labsekows,  
æ Kjød laa i en brunle Sows,  
men dæ'e va nowe de smagt saa sæ'e,  
Hans ku it vi'e, hvad de ku' væ'e.

Han spu'e sin Nabo: »Hvad æ de  
æ hæ'e hæ fåt med å mi Ske? —«  
»De æ da Sjampion, — en Svamp,  
spis do den bare, gammel Stjamp! —

Hans ha'j hø'e nok, han råft hel højt:  
»Nå blywe de da lidt fo drøjt,  
nej Tak! — lad væ'e med saant Pjat,  
true do, æ spiss en Skorrehat? —«

*J. Raben.*

# Nyhed!

N. Black Hansen: Åbenrå annaler 1524, 1584—1694 (72 sider) er udkommet som nr. 14 af Historisk Samfunds skrifter.

Det drejer sig om udgivelsen, oversættelsen og kommentering af et vanskeligt læseligt håndskrift, der opbevares på universitetsbiblioteket i Kiel, og som giver værdifulde oplysninger vedrørende sønderjydske personal- og lokalhistorie i det 16. og 17. århundrede. Flere steder findes malende skildringer af tidens mennesker og tilstande.

Prisen er for medlemmer 4 kr. Bogen bestilles hos samfundets kasserer, Frilandsvej 21, Tønder. Bogladeprisen er 6 kr.

Tønder gennem tiderne I-II 25 kr., bogladepris 37,50 kr.

Fink og Hvidtfeldt: Vejledning i studie af Sønderjyllands historie  
4 kr., bogladepris 8 kr.

Peter Kr. Iversen: Vejledning for sønderjydske lokalhistorikere  
2 kr., bogladepris 3 kr.

Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark  
6 kr., bogladepris 10 kr.

Nordslesvig efter genforeningen, 7 radioforedrag  
3 kr., bogladepris 4,50 kr.

Se iøvrigt den fuldstændige liste over samfundets publikationer i Sønderjydsk Månedsskrift novembernummer.

Medlemmer får 33 $\frac{1}{3}$ % rabat ved samlet køb på 25 kr. og derover. Bøgerne rekvireres hos samfundets kasserer, adjunkt Knud Fanø, Frilandsvej 21, Tønder, tlf. 2 18 81.

**Graasten Bank** A/S  
Kontortid 9--12 & 2--4  
Lørdag 9--1  
GRAASTEN

**Snoghøj** Gymnastik-  
højskole  
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.  
5 Vinterskole.  
Skoleplan sendes.  
Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

**HABITTER**  
skræddersyet efter mål  
**Thomas Hansen & Son**  
Padborg . Telf. 9233

**HEJMDAL**  
Landsdelens Blad

Spare- og Laanekassen  
for Hobro og Omegn

**Paul Thomsen**  
Krusaa  
Kolonial, Spirituosa, Køkken-  
udstyr,  
Trikotage, Herreekvipering

Restaurant **Grænsen**  
C. Heiselberg  
Krusaa

**Sønderjyllands Kreditforening**  
Haderslev

Læs  
**Dannevirke**  
Sønderjyllands ældste Blad

**Sønderjydsk**  
**Tæppefabrik**

A. R. KJÆRBY A/S  
HØJER



**Haslev**  
**Gymnasium**

Kostskole for Drengene  
Eksamensret til Meilemskole-, Real-  
og Studentereksamen.  
Alle Oplysninger ved Hen-  
vendelse til  
Peter Kæstel  
Rektor, Haslev

Aktieselskabet  
**C. I. Christensens Papirhandel**  
ESBJERG

AKTIESELSKABET  
**NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER**  
KØBENHAVN F.

**GRAM**  
**KØLEANLÆG**

Brødrene Gram A/S  
Vojens

**VALLEKILDE**  
Folkehøjskole  
Henv. til Jørgen Jessen,  
Vallekilde

**Støt**  
Annoncørerne

**Aksel Michelsen**  
Kul- og Trøilasthandel  
Tønder Telefon 21111

**Svend Kirchheiner**  
aut. Installatør  
Vesterg 7 . Tønder . Tlf. 22045

**Tønder Landmandsbank** A/S  
Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns  
Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

**Støt de sønderjydske**

**Indsamlinger**